

ŞEBİNKARAHİSAR VE ÇEVRESİNDE NAZARLA İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR*

Mustafa BAYAR**

Öz: Nazar; aşırı kıskançlık, sevgi ve çekememezlik gibi duyguların neticesinde ortaya çıkan enerjinin göz aracılığı ile canlıları etkilemesidir. Nazar inancı ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar, pek çok toplumda görülmekte ve bu inancın kökeni, Neolitik çağlara kadar gitmektedir. Eski dönemlerden beri insanlar, nazardan korunmak ve nazarın etkisinden kurtulmak için çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır.

Bu makalede Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinde nazar ile ilgili inanç ve uygulamaların neler olduğunu tespit etmek ve tarihi arka planı hakkında değerlendirmelerde bulunmak amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri katılımlı gözlem ve mülakat yoluyla derlenmiştir. Görüşmeler sırasında önceden hazırlanmış bir soru formu kullanılmış ve katılımcıların verdikleri cevaplar raporlaştırılmıştır. Ayrıca araştırmada yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nazar, nazar boncuğu, nazarlık, halk inançları, Şebinkarahisar

BELIEFS AND APPLICATIONS ABOUT EVIL EYE IN ŞEBİNKARAHİSAR AND ITS ENVIRONMENT

Abstract: The evil eye is the effect of the energy that comes out as a result of feelings such as extreme jealousy, love and envy on living things through the eyes. The evil eye belief and practices performed accordingly are seen in many societies and the origin of this belief goes back to the Neolithic ages. Since ancient times, people have applied to various practices in order to be protected from the evil eye and to get rid the effects of the evil eye.

In this article, it is aimed to determine what are the beliefs and practices about evil eye in Şebinkarahisar district of Giresun province and to make evaluations about its historical background. The data of the study was compiled through participatory observation and interview. A pre-prepared question form was used during the interviews and the answers given by the participants were reported. In addition, written sources were used in the research.

Key Words: evil eye, evil eye bead, amulet, folk beliefs, Şebinkarahisar

ORCID ID : 0000-0002-5191-7922

Geliş tarihi : 09 Temmuz 2020 / Kabul tarihi: 16 Ağustos 2020

*Bu makale, 2005 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Şebinkarahisar'ın Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı" adlı Yüksek Lisans tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır

**MEB, Öğretmen.

1. Giriş

Nazar; Arapça asıllı bir kelime olup sözlükte, “bakmak, göz atmak, görmek, bir işi iyiden iyiye düşünüp taşınmak” gibi anlamlara gelir.¹ Terim olarak nazar; “az çok herkeste bulunan, mavi gözlü insanlarda daha fazla bulunduğuna inanılan ve böyle kimselerin bakışlarından fırlayan zarar verici, çarpıcı ve öldürücü güç anlamındadır.² Türkçeye geçerken anlam değişikliğine uğrayan nazar kelimesi, ‘kem göz’ karşılığında ve daha çok gelme, uğrama, değme ve etme fiilleriyle birlikte; nazara gelme, nazara uğrama, nazar değme ve nazar etme şeklinde kullanılmaktadır.

Gürkan ise nazarı; “beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek”³ olarak tarif etmektedir. Boratav ise, “bakışlarında zararlı güç bulunan bazı insanların bu özellikleri nedeniyle bir kişiye, bir hayvana ya da nesneye bakmakla canlı üzerinde hastalık, sakatlık hatta ölüm; nesne üzerinde ise sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi”⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Nazar kavramı, daha çok kıskançlık duygusunun eşlik ettiği zarar verici etkiye sahip göz ve bakışla ilişkilendirilse de herhangi bir canlı yahut objeye yönelik hayranlık ve övgü sözleri de etkisi açısından nazar kapsamında görülmektedir.⁵ Dolayısıyla nazar değmesinin kötü bir bakışla ilgisi olduğu gibi aşırı derecede övgü ve beğeni içeren sözle de ilgisi vardır.

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren nazarla ilgili inanış ve uygulamalar, ülkemizin hemen her bölgesinde benzer şekilde devam etmektedir. Hiç şüphesiz Şebinkarahisar halkının hayatında da nazarla ilgili inanç ve pratiklerin önemli bir yeri vardır. Bu araştırmanın amacı yörede nazar olgusu etrafında şekillenen âdet, inanış ve uygulamaları tespit etmek ve tarihi arka planı hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. Araştırmanın verileri katılımlı gözlem ve mülakat yoluyla derlenmiştir. Görüşmeler sırasında önceden hazırlanmış bir soru formu kullanılmış, katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar araştırmacı tarafından not edilerek, daha sonra raporlaştırılmıştır.

1. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 1755; Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 419; Celal Kırcı, “*Din ve Bilim Açısından Nazar*”, *Diyanet Dergisi*, C. XXII, S. 1, 1986, s. 40.

2. Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 50; Yeni Türk Ansiklopedisi, “*Nazar*”, c. VII, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985, s. 2607; Ali Çelik, *İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 192; Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memorotlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 197.

3. Salime Leyla Gürkan, “*Nazar*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 443.

4. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2013, s. 119.

5. Gürkan, *age.*, s. 443.

2. 2. Farklı Kültürlerde Nazar İnancı ve Nazarın Mahiyeti

2.1. Farklı Kültürlerde Nazar İnancı

Eski Sümer, Bâbil, Mısır, Grek ve Roma kültürlerinin yanı sıra Sâmî, Pers, Hint ve çeşitli Avrupa kavimlerini kapsayan geniş bir coğrafya üzerinde hem geçmişte hem de günümüzde yer alan bu inanışın başlangıcı tam olarak bilinmemekle beraber milâttan önce 4000 yılına kadar gittiği kabul edilmektedir.⁶

Nazar konusunda araştırma yapan Stephan Langdon, bu inancın Yunan ve Roma Uygarlıklarından daha eskiye dayandığını ifade etmekte ve Sümerlere ait MÖ, 3-4 bin yıllarına kadar giden nazar metinli yazıtların bulunduğunu belirtmektedir.⁷ Ayrıca uğursuz gözlerden gelen fenalığı ortadan kaldırmak için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el şeklindeki muskaların kullanıldığının tespit edilmesi,⁸ bu bölgelerde nazar inancının yaygın olduğunu göstermektedir.

Eski Mezopotamya medeniyetleri olan Akad, Babil ve Asurlularda şeytanlara ve kötü güçlere karşı korunmak amacıyla muskalar yapılmıştır. Özellikle Babil büyü gelenekleri arasında evlerin merdivenlerinin altında muska yakma âdeti olduğundan bahsedilmektedir.⁹ Kötü güçlerin etkisinden korunmak amacıyla muskaların ilk örneklerinin Mısır'da kullanıldığını kabul edenler de bulunmaktadır. Eski Mısır'da muskalar hem yaşayan insanlar tarafından taşınmış hem de öbür dünyada kullanılmak üzere ölülerin yanlarına bırakılmıştır. Muskalara bazen tanrı veya ona ait sembolik bir suret de verilmiştir.¹⁰ Özellikle “Tanrı Horus’un gözü” veya “Osiris gözü” diye bilinen amuletler nazarlık olarak kullanılmıştır.¹¹

Nazar inancının Ortadoğu, Akdeniz ve Hint-Avrupa bölgelerinde yaygın olmasına rağmen Uzakdoğu, Güney Afrika, Avustralya ve Amerika’nın yerli

6. Gürkan, *age.*, s. 444.

7. Durmuş Gür-A Nazlı Soykan, “*Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazarlıklar: Safranbolu Örneği*”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 3, 2013, s. 118; Serap Ünal-Ayşe Çallı, “*Göller Yöresi Amulet Kültürü*”, Sanat Dergisi, S. 29, Ocak 2016, s. 31; Ayrıca bkz. Sana Mahmud Abbasi, “*A Study of The Evil Eye Phenomenon And How It Is Translated Into Modern Fashion, Textiles And Accessories*”, Indian Journal of Science Research (IJSR), 13 (1), 2017, s. 137.

8. Edward Westermarck, *Nazar Değmesi İnancı*, (çev. Ş Nazmi Coşkunlar), Ankara, 1961, s. 10.

9. Azize Uygun, “*Yazılı Büyü Olarak Muska: Kenzü’l-Havâs Örneği*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 29, 2012, s. 215.

10. Kürşat Demirci, “*Muska*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, İstanbul, 2006, s. 266; Uygun, *agm.*, s. 215.

11. Ahmet Eker, *Kayseri ve Çevresinde Nazar İnanç ve Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2000, s. 32, 36; Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 101.

toplumlarınca bilinmediği ve buralara girişinin geç tarihlerde Avrupa kanalıyla gerçekleştiği konuyla ilgili yapılan araştırmalarda ileri sürülmüştür. Bu inançla ilgili kapsamlı bir araştırma yapan Alan Dundes, coğrafi yayılımından hareketle nazarın Mezopotamya kökenli bir inanış olduğuna ve su-hayat, kuraklık-ölüm ilişkisi çerçevesine giren bir telakkiye dayandığına işaret etmiştir.¹² Nazar inancının Mezopotamya ve Ortadoğu merkezli olduğu ve dünyanın pek çok yerine buradan yayıldığı görüşü son yapılan yorum ve değerlendirmeler neticesinde ağırlık kazandığı söylenebilir.¹³

İslam öncesi pagan Arap kültüründe nazar inancının önemli bir yeri vardır. Onların telakkisine göre bir kimse hasetlikle ve düşmanlıkla birine bakınca, bu bakış sebebiyle kişi hasta olurdu ve bunun için “falana nazar değdi” denirdi.¹⁴ Cahiliye Arapları, öldürücü ve çarpıcı bir güç olarak bildikleri nazarın etkisinden korunmak için de gerekli tedbirleri almışlar, bunun için “*temime*” denilen nazarlıklar kullanmışlardır.¹⁵ Ayrıca nazar inancının Benî Esed mensupları arasında yaygın olduğu, nazarını etkili hale getirmek isteyen kişi iki veya üç gün çadırında aç susuz bekledikten sonra dışarıya çıktığı, oradan geçen koyun veya deve sürüsüne bakarak, “Bu sürüden daha güzelini görmedim” dediği, bunun üzerine sürünün hastalanıp helâk olduğu rivayet edilmektedir.¹⁶

Nazarla ilgili inanç ve uygulamaların, eski Türk kültüründe de yaygın olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Özellikle nazardan korunmak amacıyla muhtelif Türk boylarında kuş tüyü, kartal tırnağı, kurt dişi gibi bazı hayvanların vücutlarına ait parçalar muska ve tılsım şeklinde kullanılmıştır.¹⁷ Altay Türklerinin taşıdığı klasik muskalar arasında şahin kemikleri ve kurt dişleri bulunmaktadır.¹⁸ Yine göz değmesine karşı bağ, bostan ve bahçelere korkuluk (abakı) ve nazarlık (kösgük) dikilmiş, moncuk denilen bir taş ise, atların boyunlarına muska ve nazarlık olarak takılmıştır.¹⁹

İslam dininin nazara bakışına gelince; Kur’an’ı Kerim’de nazarın varlığından açıkça bahsedilmemekte, dolaylı olarak bahsedilmektedir. Kalem suresi-

12. Gürkan, *age.*, s. 444.

13. Bilgen Tuncer Manzakoğlu- Saliha Türkmenoğlu Berkan, “*Evil Eye Belief In Turkish Culture: Myth Of Evil Eye Bead*” The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC-, Volume 6, Issue 2, April 2016, s. 194.

14. Ali Çelik, *İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 192-193.

15. Çelik, *age.*, s. 193-194.

16. İlyas Çelebi, “*Nazar*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul 2006, s. 445; Çelik, *age.*, s. 193.

17. Rıfat Araz, *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s. 175.

18. Demirci, *age.*, s. 267.

19. Hikmet Tanyu, “*Büyü*”, DİA, C. 6, İstanbul, 1992, s. 503-504.

nin 68/51. ayeti ile Yusuf suresinin 12/67. ayeti, nazarın mevcudiyetine işaret eden ayetlerdir. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre bu ayetlerin muhtevası, nazara işaret etmektedir.²⁰ Kalem suresinde ‘*Rabbi, O’nu seçip iyilerden kıldı. Doğrusu inkâr edenler, Kur’an’ı dinlediklerinde neredeyse seni gözleriyle yıkip devireceklerdi.*’ buyurulmaktadır.²¹ Elmalılı Hamdi Yazır bu ayeti; “Kıskançlıklarından az daha Hz. Peygambere göz değdirecekler; aç ve kötü gözlerinin feriyile ellerinden gelse helak edeceklerdi.” şeklinde açıklamıştır.²²

Nazara işaret ettiğine delil olarak gösterilen diğer ayette Allah şöyle buyurmaktadır: “*(Yakub) şöyle dedi; oğullarım! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah’tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Ben yalnız O’na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O’na dayansınlar.*”²³ Elmalılı, ayetin yorumunda ‘bu tavsiyenin sebebi, toplu bir surette göze çarpılmalarından ve bir haset ve gamza uğramalarından sakınmaktı’²⁴ şeklinde bir açıklama getirmiştir. Taberî²⁵ ve Mâtürîdî²⁶ ise; “Hz. Yakub, oğullarına nazar isabet etmesinden korktuğu için böyle bir tavsiyede bulundu.” görüşüne yer vermişlerdir. Diyanet’in Kur’an Yolu adlı tefsirinde de bu ayetle ilgili benzer yorumların yapıldığını söylemek mümkündür.²⁷

Nazarın varlığını kabul eden dini delillerin başında hiç şüphesiz hadisler gelmektedir. Hadislerde nazarın varlığı açıkça kabul edilmiştir. Hz. Peygamber, “Göz değmesinden Allah’a sığınım. Çünkü Nazar haktır.”, “Göz değmesi (nazar) haktır. Eğer kaderi bir şey geçseydi göz değmesi onu geçerd” buyurmuş ve nazardan kurtulmak için Allah’a sığınılmasını tavsiye etmiştir.²⁸ Âlimlerimiz, ‘göz değmesi haktır’ sözünü, ‘bu inkârı mümkün olmayan bir hadisedir’ diye anlamışlardır.²⁹

2.2. Nazarın Mahiyeti

Nazarın mahiyeti ve meydana gelişiyile alakalı kesin bir şey söylemek

20. Kırca, *agm.*, s. 40.

21. Kalem Suresi 68/51–52.

22. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, C. VIII, Akçağ Yayınları, Ankara, tsz., s. 47

23. Yusuf Suresi, 12/67.

24. Yazır, *age.*, C. IV, s. 496-497.

25. Kırca, *agm.*, s. 41; Çelebi, “*Nazar*”, s. 445.

26. Ebu Mansur el- Mâtürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an*, (çev. S. Kemal Sandıkçı), C. 7, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 362.

27. Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 245.

28. Muhammed b. Süleyman er- Rûdâni, *Büyük Hadis Külliyyatı-Cem’ul Fevâid-*, (ter. Naim Erdoğan), C. 4, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 193-195, 198.

29. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, C. XI, Akçağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 113.

mümkün değildir. Ancak konuyla ilgili gerek İslam âlimleri gerekse parapsikolojiyle uğraşan bilim insanları farklı yorum ve tespitlerde bulunmuşlardır.

Nazar olgusunu ruhi bir olay olarak gören İbn Kayyım el-Cevziyye, konuyla ilgili düşüncesini şöyle açıklar: “Nazar olayında meydana gelen etki her ne kadar göze nispet edilse de gerçekte ruha aittir. Ruhların tabiatı, gücü, nitelikleri ve özellikleri birbirinden farklıdır. Haset eden karşısındakini çekemeyen kişinin ruhu, haset edilen kişiye açıkça zarar verir. Gerçekte nazarın esası budur. Çünkü haset eden nefiste habis bir oluşum meydana gelir ve haset edileni etkiler.”³⁰

İbn Haldun, göz değmesinin gayr-i ihtiyari olarak gerçekleştiğini ve bakan kişinin nefisinden kaynaklanan bir etki olduğunu ifade eder. Ona göre nazar olayı şöyle vuku bulur: “kişi görerek idrak ettiği şahısları veya durumları aşırı derecede güzel bulup beğendiğinde, bundan bir haset doğar ve beğendiği hususun o şahıstan ve durumdan gitmesini ister. Böylece o şeyin bozulmasına etki eder. Bu husus yani göz değmesi fitri bir özelliktir.”³¹

Elmalılı Hamdi Yazır, bakışların niyet ve düşünceye bağlı olarak karşı taraf üzerinde iyi ya da kötü bir şekilde tesirinin olduğunu söyler ve nazar olayını şöyle açıklar: “Öfkenin bedende bir hükmü olduğu gibi gözlerin de karşılardakine bakışlarına göre iyi veya kötü bir hükmü vardır. Kimi elektrik gibi dokunur, çarpar, manyetize eder; kimi çekilir, kimi de kapıldığı üzüntüyle çekememezliğinden hiddetlenir. Türlü türlü kötü niyete, hilelere kalkışır ki maddi ve manevi bunun hangisi olursa olsun hedefine erdiği takdirde göz değmesi veya nazar denilir.”³²

Normal sınırlar çerçevesindeki duyuş, düşünüş ve davranışları aşan olayları inceleyen parapsikoloji nazarı psikokinetik (telekinezi) olaylar içinde incelemekte ve bu tür hadiseleri birer vakıa olarak kabul etmektedir. Meydana gelişini ise bedenın elektromanyetik güç alanına sahip bulunması, elektromanyetik ışıklar yayan gözlerin bu alanı etkilemesi, özenme, imrenme ve haset gibi duyguların bu tür bakışları beslemesi, bakışlardaki duygu yoğunluğuna paralel biçimde nazarın gücünün artması, ayrıca zihin gücünün bu tür olaylarda etkili bulunması şeklinde açıklamaktadır.³³

Nazar olayını bioenerji ile açıklayanlar da vardır. Bu teze göre insanların gözlerinde morötesi ve kızılötesi ışınlar vardır ve bu ışınlar kızgınlık, hırs ve kıskançlık duygusuyla karşıdaki kişiye aktarırsa o kişide ya da varlıkta tahribata neden olmaktadır. Çünkü bu enerji nedeniyle karşıdaki varlığın biyolojik

30. Muharrem Kuzey, *Kur'an ve Sünnet'te Nazar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 10-11.

31. İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir), C. II, Ankara, 2004, s. 719.

32. Yazır, *age.*, C. VIII, s. 47.

33. Çelebi, “Nazar”, s. 445.

dengesi bozulmaktadır.³⁴

Sonuç olarak düşüncesine ve niyetine göre insanın bakışı, karşı taraf üzerinde bir etki meydana getirmektedir. Bu etkiyi, İslam âlimleri ruhi ve manevi bir etki olarak açıklarken, parapsikoloji alanında araştırma yapan bilim insanları da aynı durumu negatif enerjinin karşıdaki kişiyi etkilemesi olarak açıklamaktadır. Ruhun veya enerjinin karşı tarafı etkilemesi de gözler aracılığıyla olmaktadır. Çünkü bakılan şeye karşı içte oluşan haset, kıskançlık, sevme ve beğenme gibi duygu ve düşüncelerin dışa yansması gözlerle gerçekleşmektedir.

3. Şebinkarahisar'da Nazarla İlgili İnançlar

“Göz değmesi”, “nazar değmesi”, “göze gelme”, “nazara gelme”, “nazara uğrama” gibi adlarla da ifade edilen nazar inancı, Şebinkarahisar'da yaygın bir şekilde görülür. Hatta yöre insanı yaşadığı her olumsuzluğu çoğu zaman nazar ile ilişkilendirir ve bu konuyla ilgili düşüncesini “*nazar deveyi kazana, insanı mezara sokar*” şeklinde dile getirir (KK.3; KK. 5; KK. 23; KK. 28).

Ülkemizin birçok yerinde³⁵ olduğu gibi Şebinkarahisar'da da nazarın ya gözle ya da sözle gerçekleştiğine inanılır. Gözle nazar, kişinin karşısındaki varlığa haset ve kıskançlık gibi olumsuz duygular içeren kötü ve art niyetli bakışı sonucu gerçekleşir (KK. 1; KK. 6; KK. 10; KK. 22). Nazarın çoğunlukla, kişinin gördüğü varlıkta ve gördüğü anda meydana geliyor olması, nazarla göz arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı göz, nazara neden olan en önemli obje olarak kabul edilir. Halk arasında yaygın olarak söylenen “*Allah kötü gözden korusun*”, “*Kem gözü olanın gözü çıksın!*” (KK. 4; KK. 27; KK. 24; KK. 11; KK. 25) gibi dua ve beddualar, gözün nazar olgusunda etkili olduğuna işaret eder.

Nazar kudretinin tesirini göstermede etkili olan unsurlardan bir diğeri ise sözdür. Sözle nazarda kişinin beğenisini ya da imrenmesini dille ifade etmesi gerekir. Kem gözle birlikte beğeni ifade eden sözün çok daha tesirli olduğuna inanılır (KK. 18; KK. 4, KK. 16). Halk, bu tür nazarın varlığını “*yalnız şom göz değil, şom ağızda vardır*”, “*söze mi geldin, göz mi geldin?*” (KK. 5; KK. 22; KK. 25; KK. 15) şeklinde ifade eder.

34. Zekiye Çağım, “*Adana Halk İnançları İçinde Nazara Bağlı Hastalık, Ölüm Anlatıları ve Bunlardan Korunmak İçin Uygulanan Yöntemler*”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKU-ROVA/makaleler/zekiye_cagimlar_adana_nazar.pdf, s. 1. (Erişim tarihi: 05.04.2020).

35. Nilgün Çıblak, “*Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnançları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*”, TÜBAR, XV, Bahar, 2004, s. 107; Orhan Acıpayamlı, “*Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XX, S. 1-2, 1962, s. 17. Bazı bölgelerde nefesle nazarın değiştiğine inanılır ve bu durum “nefesi dokundu” şeklinde ifade edilir, bk. Araz, *age.*, s. 169.

Yörede nazar inancının pek çok olumsuzluklara sebep olacağı kanaati yaygındır. Kaynak kişilerden edinilen bilgiye göre; “çok sık esneme, halsizlik, uykusuzluk, gözlerin yaşarması, baş ağrısı, kişinin durgunlaşması ve sararıp solması” nazar değmesinin en sık görülen belirtilerindendir (KK.2; KK.7; KK.9; KK.13; KK.19; KK.23). Ayrıca iyi giden işlerin bozulması, sebepsiz ani ölümler, küçük çocukların huysuzlanması ve sürekli ağlaması, bol süt veren ineğin ansızın süttten kesilmesi, mahsulü çok olan meyve ağaçlarının kuruması gibi olumsuzluklar da nazara yorulmaktadır (KK. 21; KK. 26; KK. 20; KK. 17; KK. 14).

Araştırma yaptığımız Şebinkarahisar ve köylerinde, nazarı değdiğine inanılan insanların birtakım fiziki ve ruhsal özellikleri vardır. Yöre insanına göre nazar etme gücüne en çok sahip olan kişilerin fiziki özellikleri; mavi veya yeşil gözlü, sarı saçlı, kısa boylu/bodur ve seyrek dişli olmalarıdır (KK. 8; KK. 24; KK. 15; KK. 11; KK. 10). Topallık, körlük gibi engelleri olan kişilerin de nazara neden olacağı belirtilir. Bu gibi kimselerden gelecek olan kötülük, “*kelden, körden, bir de topaldan sakın*” sözüyle ifade edilir (KK. 4; KK. 16). Özellikle sarışın olan mavi gözlü,³⁶ çatık kaşlı insanların nazarının keskin olduğuna inanılır (KK. 28; KK. 12; KK. 19). Bu nedenle halk arasında mavi gözlülerin, kıskanç, kötü niyetli kimseler olarak tanındıkları söylenebilir.³⁷ Acıpayamlı ve Örnek’e göre sarı saçlı ve mavi gözlü olmak Türk halkında istisnai bir durumdur. Genel çizgileri itibariyle kara kaşlı, kara gözlü ve esmer olan Türk halkı, bu çizginin dışında kalan kimseleri yadırgamakta ve sarı saça, mavi göze sahip insanları öldürücü kuvvet taşıyan nazarla ilişkilendirmektedir.³⁸

Yörede nazarı çok değdiğine inanılan insanların ruhsal özellikleri sıralanırken, kötü niyetli olmak, hainlik, hasetlik ve kıskançlık ön plana çıkarılmaktadır (KK. 9; KK. 6; KK. 18). Netice itibariyle mavi ve yeşil gözlülerin, haset ve kıskanç insanların nazarının daha çok değdiği inancının sadece Şebinkarahisar’da değil, Anadolu’nun genelinde de yaygın bir inanç olduğu yapılan literatür çalışmalarından anlaşılmaktadır.³⁹

Nazarın oluşmasında haset duygusunun ve kıskançlığın etkin bir rolü vardır. Nazarın dozajında, haset duygusunun şiddeti çok önemlidir ve bu duygudur.

36. Halk arasında bu kişilere gök gözlü veya çakır gözlü denir.

37. Benzer bir değerlendirme için bk. Boratav, *age.*, 119.

38. Acıpayamlı, *agm.*, s. 16; Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 156.

39. Yahya Mustafa Keskin, “*Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elâzığ Örneği*”, *Dini Araştırmalar*, C. 11, S. 32, 2008, s. 196; Eker, *age.*, 83-84; Yılmaz İrmak, “*Bingöl’de Nazar İnancı ve Uygulamaları*”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 2, 2017, s. 68.

ne kadar şiddetli olursa, nazarın gücü de o kadar şiddetli olur. Nitekim araştırma esnasında haset duygusunun, nazarı oluşturmada önemli rol oynadığı-kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir (KK. 3; KK. 20; KK. 14; KK. 7; KK. 26).

Öte yandan kıskançlık, haset gibi kötü duygulardan kaynaklanan nazarın aynı zamanda aşırı sevgi ve methetmekten de kaynaklandığı düşünülmektedir (KK. 22; KK. 24; KK. 15). Kuşat, bunun nedenini bilinçaltı psikolojisinin verileri ışığında şöyle açıklamaya çalışır: “İnsanlar bilinçaltında yalan ve dış dünyanın hoş karşılamayacağı birtakım duygu, düşünce ve inançlarını aynen dışarı yansıtamazlar. Bunu toplumun takdir edeceği bir başka duygu, düşünce ve davranışlar şeklinde süblime ederek dışarı yansıtırlar. Dolayısıyla, güzel ve hoş bir şeye karşı kıskançlık duygusunu olduğu gibi dışarı vuramayan bazı kimseler de bu duygularını methedici sözlerle süblime ederler. Bu methedici sözlerin arkasında esas duygunun kıskançlık olması nedeniyle her şeyi olduğundan daha fazla metheden kimselerin de nazarı değmektedir.”⁴⁰

Yörede başta insan olmak üzere bitki, hayvan gibi birçok şeyin nazara uğrayacağına inanılmaktadır. “Kimlere, nelere nazar değer?” sorusuna verilen cevaplardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Gürbüz, sempatik, hareketli ve güzel çocuklara (KK. 3; KK. 13; KK. 27).
- Çok çalışkan, hamarat ve akıllı kişilere (KK. 28; KK. 14; KK. 10).
- Malı-mülkü çok olan ve başkalarının imrendiği zengin kimselere (KK. 27; KK. 1).
- Hastalıklara karşı bünyesi sağlam olanlara (KK. 8; KK. 9).
- Mesut ve müreffeh bir şekilde yaşayan ailelere (KK. 6; KK. 24).
- Boylu-boslu ve hamarat gelinlere (KK. 15, KK. 4; KK. 22).
- Başarı veya diğer başka birtakım nitelikleri nedeniyle kıskanma konusu olan insanlara
- İyi, semiz ve gösterişli olan hayvanlara (KK. 12; KK. 17; KK. 21).
- Sütü çok olan ineklere (KK. 2; KK. 25).
- Bahçe, ev, arı ve davar sürüsüne (KK. 26; KK. 18).
- Meyvesi çok olan ağaçlara, özellikle ceviz ağacına (KK. 22; KK. 23).
- Her iyi ve güzel şeye (KK. 2; KK. 12) nazarın degeceğine inanılır.

Kaynak kişilerin verdiği bilgilerden hareketle nazarın daha çok insanlar, hayvanlar ve bitkiler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Her şeye nazar dege bileceği kanaatinde olanlar da vardır. En fazla yeni doğmuş çocuklara,

40. Ali Kuşat, *Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Bakış*, Laçın Yayınları, 2003, s. 77-78.

toplumda nadir bulunan ve herkes tarafından arzulanan zenginlik, güzellik gibi değerlerin bulunduğu kişi ya da nesnelere daha çabuk nazar degeceğine inanılır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde de buna benzer inanışlar olduğu yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.⁴¹

4. Nazardan Korunmak İçin Yapılan Uygulamalar

4.1. Nazarı Değenden Uzak Durmak

Nazardan sakınmak için akla gelen ilk korunma biçimi, hiç şüphesiz nazara uğraması muhtemel olan kişi ya da nesnelere, nazarının degeceğine inanılan kişilerden uzak tutmaktır. Özellikle nazara karşı güçsüz olduğu bilinen yeni doğmuş bebekler, kırkı çıkıncaya kadar sokağa çıkarılmaz ve yabancı insanlara gösterilmez. Güzel ve sağlıklı çocuklar da bu yöntemle nazardan korunmaya çalışılır. Yöre halkı tarafından bu durum “kem gözlerden kaçınmak” şeklinde ifade edilir (KK. 3; KK. 4; KK. 8; KK. 27). Ayrıca nazarı değen, bakışı keskin olan kişilerin evlerinin önünden zorunlu olmadıkça geçmemeye de özen gösterilir (KK. 25; KK. 23; KK. 19).

İnsanlar gibi hayvanlar da nazar eden kişilerden uzak tutulur. Dolayısıyla bol süt veren, gösterişli ve semiz hayvanlar herkese gösterilmez. Nazarı değdiği bilinen kişiler tarafından görülen hayvanların, hasta olacaklarına, sütlerinin kesileceğine hatta ölebileceklerine inanılır (KK. 1; KK. 11).

4.2. “Maşallah” Demek / “Maşallah” Levhaları Asmak

Maşallah, daha çok beğenme duygusunu anlatmak üzere kullanılan bir kavram olup, “Allah dileyince her şey olur” manasına gelir.⁴² Araştırma sahamızda nazardan korunmak için en çok başvurulan uygulamalardan birisi de “Maşallah” kelimesinin söylenmesi veya üzerinde “Maşallah” yazan materyallerin taşınmasıdır. Dini ve folklorik bir özellik taşıyan “Maşallah” çoğu kez “Allah mübarek etsin” anlamına gelen “Bârekallah” veya “Tebârekallah” ifadeleriyle birlikte kullanılır. Ayrıca “41 kere maşallah, nazar değmez inşallah” şeklinde ifade edilmesi de yaygındır.

Ülkemiz genelinde olduğu gibi⁴³ Şebinkarahisar'da da nazardan korunmak için, iş yerlerine veya evlerin giriş kısımlarına “maşallah” yazılı levhalar asılır (KK. 2; KK. 5; KK. 18). Ayrıca kamyon, minibüs, taksi gibi araçların ön ya da arka camlarında nazar sonucu gelebilecek kazalardan korunmak için “maşallah” yazısına veya levhasına rastlamak mümkündür. Yine yörede “*maşallah*”

41. Keskin, *agm.*, s. 197; Er, *age.*, s. 36; Çıblak, *agm.*, s. 105; Eker, *age.*, s. 80-82; Ahmet Gökbel, *Sivas İnanç Kültürü -Makaleler-*, Asitan Yayıncılık, Sivas, 2010, s. 227.

42. Kâmil Yaşaroğlu, “*Maşallah*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, 2003, s. 104.

43. Benzer bulgular için bkz. Kuşat, *age.*, s. 66-67; Çıblak, *agm.*, s. 109-110, İrmak, *agm.*, s. 69; Er, *agt.*, s. 40.

yazılı altın veya gümüş kolyeler, özellikle gençler arasında hem süs amaçlı hem de nazardan koruyucu madde olarak kullanılmaktadır (KK. 24; KK. 18; KK. 11).

Halk arasında beğeni ile bakılan bir şeye maşallah denilmesi gerektiğine inanılır. Kaynak kişilere göre; “Bir insan maşallah kelimesini söylese, o kişinin nazarı değmez. Çünkü maşallah kelimesi beğenme duygusunu yansıtmakla birlikte kıskançlıktan kaynaklanan nazara karşı kişileri veya diğer varlıkları korumaya yarar. Dolayısıyla nazarının değmesini istemeyen bir kimse, güzel bir şeyi görünce “maşallah” demeli, ondan sonra beğenisini ifade etmelidir. Böyle yapmadığı takdirde gerekli ikazlarda bulunulur.” (KK. 10; KK. 5; KK. 22; KK. 28). Yöre halkının bu uygulaması Hz. Peygamber’in tavsiyelerinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Zira Hz. Peygamber, hoşça giden bir şeyin görülmesi hâlinde “*mâ şâallah lâ kuvvete illâ billâh*” (Allah’ın dilediği olur, bütün güç ve kudret O’na aittir) denilmesini tavsiye ettiği nakledilmektedir.⁴⁴

Kaynak kişilere göre, yöre insanı tarafından “maşallah” ifadesiyle birlikte “*tü, tü, tü*” şeklinde sesler çıkarılarak tükürme taklidi yapılır. Bunun sebebi ise hem nazar olgusunu çirkin göstermek hem de kem/kötü gözlerin etkisini uzaklaştırmaktır (KK. 14; KK. 23; KK. 21). Benzer inanç ve uygulamayı Anadolu’nun birçok bölgesinde de görmek mümkündür.⁴⁵

4.3. Nazar Boncuğu Takmak

Şebinkarahisar ve köylerinde nazardan korunmak için alınan tedbirlerin başında mavi renkli nazar boncuğu gelir. Halk arasında nazar boncuğuna “*gök boncuk*”, “*mavi boncuk*” veya “*göz boncuğu*” da denir (KK. 6; KK. 7; KK. 13). Genellikle mavi renkli ve göz şeklinde tasarlanan nazar boncuğu, kem gözden korunmak için yeni doğan çocukların omuzlarına çatal iğne ile iliştilir. Nazara karşı alınan tedbirler, doğrudan çocuk üzerinde uygulandığı gibi odasına da uygulanır. Bu sebeple çocuğun odasına, odasının kapısına ve beşiğine de nazar boncukları asılır (KK. 24; KK. 22, KK. 16). Mavi rengin, etkili ve güçlü bir bakışa sahip gök gözlü kişilerden gelen ışınları kendine doğru çekerek nazarı etkisiz hale getirdiğine inanılır. Nazarlıklarda mutlaka mavi boncuğa yer verilmesi bu inancın bir neticesi olmalıdır.

Aynı zamanda evlerin giriş kısımlarına, iş yerlerine, kamyon, otobüs gibi taşıtların ön kısımlarına hem aksesuar hem de nazardan korunmak amacıyla nazar boncuğunun asılması oldukça yaygındır (KK. 4; KK. 3; KK. 17). Yörede bir ipliğe dizilmiş boncuklar da nazarlık olarak kullanılır. Kaynak kişilere göre bu tür boncuklar çocukların kollarına, ineklerin ve atların boyunlarına,

44. Yaşaroğlu, s. 105.

45. Boratav, *age.*, s. 120; Er, *agt.*, s. 40; Keskin, *agm.*, s. 201.

alınlarına kolye şeklinde takılır (KK. 20; KK. 26; KK. 19). Günümüzde nazar boncuklarının üzerine “maşallah” ibaresi yazılarak nazardan korunmanın daha etkili olacağı inancı hâkimdir.

Nazar boncuğunun göz şeklinde tasarlanması, gözün etkisiyle değen nazarın yine gözle etkisiz hale getirileceği düşüncesine dayanmaktadır. Çelik, kem gözlerin tehlikesinden korunmak için göze benzeyen nazarlıkların kullanılmasını, “benzeşim kanunu” ile açıklamıştır.⁴⁶ Göze göz ile karşılık vermek, gözden çıkış bulan kuvvetin zararlarından korunmanın yolu olarak düşünülmüş; bu sebeple rengi ve şekli gözü andıran her obje ya olduğu gibi ya da bazı ek unsurlarla birlikte nazarı uzaklaştırıcı birer savunma aracı olarak kullanılmıştır.⁴⁷

Nazardan korunmak için boncuk kullanma, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Kaşgarlı Mahmut, “boncuk” kelimesini Doğu Türk ağzında “monçuk” biçiminde telaffuz edildiğini belirtmiş ve bu kelimeyi “*muska gibi şeyler, atın boynuna takılan değerli taş, aslan tırnağı*” şeklinde açıklamıştır.⁴⁸ İnan, Divanü Lügat’i-t Türk’te Şamanizm’e ait kelimeleri tespit ettiği çalışmasında “abakı”, kösgük ve “monçuk” kelimelerini nazar ve nazar boncuğuyla ilişkilendirmiş; eski tuğlardaki “monçuk”ların nazarlık olarak kullanıldığını, “abakı” ve kösgük’ün ise göz değmesinden korunmak amacıyla üzüm bağları ve bostanlara asılan nazarlıklar olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Yine İnan’a göre, Eski Türkler “boncuk-monçuk” adını verdikleri değerli ve tılsımlı taşı, kişinin veya atının boynuna takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak için kullanmışlardır.⁵⁰

Nazar boncuklarının yapımında mavi rengin tercih edilmesinin nedeniyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çelebi,⁵¹ nazar boncuklarının mavi renkte oluşunu gözü yeşil veya mavi olanların daha çok psikokinetik güce sahip oldukları inancına dayandırırken, bazı araştırmacılar ise eski Türk

46. Benzeşim kanunu; J. Frazer’in büyü kanunlarından biridir ve “ilkel insanların, birbirine benzer şeylerin aynı olduğunu düşünüp korunma çareleri olarak kötü şeylerin aynısını ya da benzerini kullanmaları, eşyanın veya canlıların benzerine yapılan bir şeyin aslı üzerinde de aynı etkiyi bırakacağına inanmaları” şeklinde açıklanmıştır. Bkz. İsmail Çelik, “Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler”, Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı, İstanbul, 1974, s. 177.

47. Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, s.100.

48. Mahmud Kaşgari, *Divanü Lügati-t- Türk*, C. I, Ter. Ramiz Asker, Bakü, 2006, s. 460.

49. Abdülkadir İnan, “*Divanü Lügat-it Türk’te Şamanizm’e Ait Kelimeler*”, Makaleler ve İncelemeler, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 317-320.

50. Abdülkadir İnan, “*Nazarlıklar*”, Türk Folklor Araştırmaları, C. 8, S. 169, Ağustos 1963, s. 3138.

51. Çelebi, “*Nazar*”, s. 445.

inançlarıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Zira Türklerde gök renk, kutsal göğün olduğu kadar, tanrının da sembolüdür. Mavi rengin kutsallığı, “*Gök Tanrı*” inancıyla ilgilidir.⁵² Kuşat, Türkler açısından mavi rengin kutsal olmasıyla ilgili şu bilgileri verir: “*Eski çağlarda Orta Asya inanışları neticesinde Göklerin Tanrısı olan Tengri Ülgen’in göklerde oturarak halkını kötülüklerden koruduğuna inanılmış. Bundan dolayı Orta Asya’da insanlar göğün rengi olan maviyi kutsal saymışlar saygı göstermişlerdir.*”⁵³ Sonuç olarak eski Türk inançlarında mavi renk, kutsallıkla ve tanrıyla ilişkilendirilmiş, Tanrı’nın ululuğunun ve yüceliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

4.4. Çitlembik (Davım) Dalı-Üzerlik Otu Asmak

Şebinkarahisar ve köylerinde nazardan koruduğuna inanılan bitkilerin başında üzerlik otu gelmektedir. Üzerlik otunun diğer adı nazar otudur ve yöre halkına göre, bu bitki hem nazarı engelleyici hem de nazarı giderici bir özelliğe sahiptir. Evlerin girişlerine ve ahırlara üzerlik otu asılır. Bu otun meyvelerinden süslü nazarlıklar da yapılır. Ayrıca üzerlik otunun tohumu bir çaputa bağlanarak çocukların omuzuna takıldığı tespit edilmiştir (KK. 6; KK. 10; KK. 15; KK. 24). Araştırma yaptığımız bölgede sarımsak da nazardan koruyucu bir madde olarak kullanılmaktadır (KK. 16; KK. 20; KK. 27).

Yörede nazardan koruyucu etkisi olduğuna inanılan ve bu amaçla kullanılan bitkilerden biri de çitlembik⁵⁵ adlı ağacın dalıdır. Bu ağaç, yöre insanı tarafından “davım” olarak isimlendirilir. Çitlembik ağacından kesilen küçük çubuklar, mavi boncuklarla beraber kullanılır. Özellikle küçük çocukların beşiklerine, hayvanların boyunlarına asılır (KK. 23, KK. 17, KK. 14; KK. 5). Bu ağacın nazara karşı kullanılmasında sert ve dayanıklı olmasının etkisi olduğu söylenebilir.

Anadolu halk kültüründe üzerlik, sarımsak, çörek otu, iğde, çitlembik, melhem, alıç gibi birtakım bitki ve ağaçlar, nazardan korunmak amaçlı bir ara

52. Mehmet Aydın, “*Konya’daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahli*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Konya 1985, s. 28.

53. Kuşat, *age.*, s. 56.

54. Salim Küçük, “*Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı*”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 2010, S. 54, s. 190.

55. Kara ağaçgillerden olup düz kabuklu, kerestesi sert ve dayanıklı bir ağaçtır. Ülkemizin değişik yörelerinde doğal olarak yetişen bu ağaca çitlik, dağdağan, çitemik, melengiç, davım, yabani kiraz gibi isimler verilmektedir. Bkz. Ali İkinci-Mikdat Şimşek-Ersin Gürsoy, “*Çitlembik Bitkisinin Kimyasal Bileşimi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri*”, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8 (3), 2018, s. 22.

madde olarak kullanılmaktadır.⁵⁶ Dolayısıyla yöredeki uygulamaların, ülkemiz genelindeki uygulamalarla paralellik arz ettiği söylenebilir.

Kılıç ve arkadaşlarına⁵⁷ göre nazardan koruyucu olarak çeşitli ağaçların kullanılması, Orta Asya'daki eski Türk inançları içerisinde yer alan ağaç ve ormanların kutsal kabul edilmesiyle⁵⁸ ilgilidir. Acıpayamlı⁵⁹ ve Aydın'a⁶⁰ göre ise nazarın etkisinden korunmak amacıyla hayvansal ve bitkisel maddelerin kullanılması totemik bir özellik taşımaktadır.

4-5- At Nalı-Hayvan Kafası Asmak

Anadolu'nun birçok yerinde⁶¹ olduğu gibi araştırma bölgemizde de eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte at nalının nazardan korunmak için ahırların ve samanlıkların giriş kapılarına asıldığı, evlerin eşiklerine çakıldığı müşahede edilmiştir (KK. 2; KK. 17). Ayrıca at nalı sembolü hem süs eşyası olarak hem de nazardan koruyucu madde olarak evlerde de bulundurulur (KK. 16; KK. 24).

Nazarlık olarak kullanılan nal, şekil bakımından kimi zaman kaşlarla beraber bir göze kimi zaman da yeni doğmuş ayın sembolüne benzetilir. Dolayısıyla nalın, kem gözlerin bakışını kendi üzerine çekerek nazarı önlediğine inanılır. At nalı nazarlık olarak kullanılırken iki açık ucunun yukarıya doğru gelmesine dikkat edilir.

At nalının nazarlık olarak kullanılmasının nedenleriyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisi, nalın yapıldığı demir madenin

56. Acıpayamlı, *agm.*, s. 18-19; Çıblak, *agm.*, s. 114-115; Eker, *age.*, s. 47-49; Keskin, *agm.*, s. 203-204; Er, *age.*, s. 42-43; Rabia Uçkun, "Afyonkarahisar'da Nazarla İlgili İnançlar", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2007, s. 307; Müjgan Üçer, "Sivas Yöresinde Nazarlıklar ve Nazarla İlgili İnançlar", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek-İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ankara, 1997, s. 167-168, 176; Boratav, *age.*, s. 121.

57. Sami Kılıç-Abdullah Altuncu-Ayhan Gaspak, "Nazarla İlgili Rahatsızlıklara Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Hançer Ocağı (Çavlu Köyü-Ümmü Pınar Örneği)", Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, Ed. Ahmet Hikmet Eroğlu, Berikan Yayınları, Ankara, 2016, s. 729-730; Ayrıca benzer görüş için bkz. Araz, *age.*, s. 171.

58. Tarihteki birçok Türk boylarında bazı ağaçlar kutsal kabul edilmiş, çeşitli inanış ve uygulamalara kaynaklık etmiştir. Mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha birçok özelliğinden dolayı ağaç, Türk toplulukları arasında hayatın ve sonsuzluğun timsali olarak görülmüştür. Bkz. Ramazan Işık, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanış ve Bunlara Bağlı Kültler", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 2, 2004, s. 89-106; Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Ankara, 1976, s. 129-142.

59. Acıpayamlı, *agm.*, s. 20.

60. Aydın, *agm.*, s. 27.

61. Keskin, *agm.*, s. 207-208; Çıblak, *agm.*, s. 112;

kutsallığı ile izah edilmiştir.⁶² Zira geleneksel Türk dini inanışlarına göre Tanrı tarafından Türklere verilen en önemli armağanlardan biri demirdir ve Türkler tarafından demirin ruhu olduğuna ve kötü ruhları kovduğuna inanılmıştır. İkincisi ise, eski çağlardan beri Türklerin siyasal, ekonomik, sosyal ve dinî hayatında önemli role sahip olan atın, çok kıymetli ve kutsal kabul edilmesiyle ilgilidir. Bu anlamda kimi zaman atın kafası, insanları kötülüklerden koruyacağı düşüncesiyle evlere, bahçelere asılmış; kimi zaman da at nalı bir uğur kabul edilerek koruyucu bir tılsım olarak kullanılmıştır.⁶³

Yine Şebinkarahisar ve köylerinde mahsulleri nazardan korumak için bağ-bahçe ve tarlalara at, inek gibi bazı hayvanların kafaları veya boynuzları asılmaktadır. Konuyla ilgili literatür çalışmalarına baktığımız zaman yöredeki uygulamaların, ülkemiz genelindeki uygulamalar ile büyük oranda benzerlik gösterdiği söylenebilir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre bu uygulama eskiden sık olmakla birlikte günümüzde nadiren bazı köylerde görülür. Örneğin, Yedikardeş köyünde bahçeyi nazardan korumak için inek kafası (KK. 25), Suboyu köyünde at ya da it kafası (KK. 12), Buzkeçi köyünde öküz kafası (KK. 7), Hocaoğlu köyünde ise kurban olan hayvanın kafası asılır (KK. 23). Ayrıca yörede ürünleri korumak amacıyla bağ ve bahçelere insan şeklinde korkulukların dikilmesi oldukça yaygın bir uygulamadır (KK. 9; KK. 8; KK. 19).

Geleneksel Türk kültüründe de at kafasının bağ ve bahçelere asılmak suretiyle nazardan koruyucu bir unsur olarak kullanıldığı yapılan araştırmalardan⁶⁴ anlaşılmaktadır. Örneğin Başkurtlar, Çuvaşlar, Kırgızlar ve Kuzey Kafkas Türkleri, kem gözlere ve kötü ruhlara karşı korunma tılsımı olarak at kafasını sıklıkla kullanmışlardır. Gerek Anadolu'nun birçok yerinde gerekse araştırma yaptığımız bölgede kurban edilen hayvanların kafataslarının bağ ve bahçelere asılması uygulamasının benzerine, Göktürklerde de rastlandığı tespit edilmiştir.

4.6. Muska-Cevşen Takmak

Muska, sözlükte yazılı şey anlamına gelen Arapça “nüsha” kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir. Terim olarak ise muska, sahip olduğuna inanılan sihri güç aracılığıyla taşıyan kişiyi hem kötülüklerden koruyan hem kısmet getiren, çoğunlukla bir nesneden, bazen de yazı veya sembol şeklindeki gizemli

62. Kuşat, *age.*, s. 54. Demirle ilgili inançlar için bkz. Ali Rıza Gönüllü, “*Türk Halk İnançlarında Demir Motifi*”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 117, Aralık 1998, s. 123-128.

63. Fatma Zeynep Öcalan, *Günümüzde Nazarlık: Formları, Kullanım Alanları ve İşlevleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 87.

64. İnan, “*Nazarlıklar*”, s. 3138.

karakterlerden oluşan özel objelere verilen addır.⁶⁵

Yörede nazardan korunmak için alınan tedbirlerden biri de hocaya “nazar muskası” yazdırmaktır. Kaynak kişilere göre muska; Kur’an’dan surelerin, ayetlerin, çeşitli duaların, rakamların ve şekillerin bir kâğıda yazıldıktan sonra üçgen biçiminde katlanarak en az üç kez olmak üzere bir muşambaya sarılmasıyla hazırlanır. Genelde okuyanlar anlayıp tılsım bozulmasın diye muskadaki yazılar karmaşık bir şekildedir. Halk arasında nazara, cin çarpmasına, hastalıklara ve musibetlere karşı koruyucu etkisinin olduğuna inanılan muska, omuzda ve boyunda taşınır. Ayrıca evlerde ve iş yerlerinde de bulundurulur. Muskalar taşıyanın durumuna göre farklı mahfazalar içinde saklanır (KK. 23; KK. 28; KK. 17; KK. 1; KK. 14; KK. 3; KK. 20).

Allah’ın bin bir isim ve sıfatlarını ihtiva eden ve kötülüklerden korunmada manevi bir zırh olarak kabul edilen muskalara “cevşen” adı verilir.⁶⁶ Araştırma bölgemizde nazardan korunmak için cevşen kullanma sıklığının fazla olduğu söylenebilir.

Muska çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere kadar pek çok inançta yaygın bir şekilde görülen büyü ile yakından alakalı kült nesnelere biridir. Özellikle çok erken tarihlerde dilek, şans, çare ve kurtulma sembolü olarak muskanın ilk örneklerinin Mısır’da kullanıldığı sanılmaktadır.⁶⁷ Yine Cahiliye Araplarının da gizli güçlerin etkisini gidermek ve nazardan korunmak için farklı isimlerle anılan muskalar taşıdıkları bilinmektedir.⁶⁸

Ayrıca muska ve tılsımların afet ve belalardan koruyacağına inanma, eski Türkler arasında da yaygın bir gelenektir. VIII-XIV. Asırlarda Budist ve Manihaist Türklerin yaşamış oldukları Doğu Türkistan’da yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda tılsım ve muskaların bulunması bu fikri destekler mahiyettedir.⁶⁹ Sonuç olarak nazardan ve her türlü belalardan korunmak amacıyla tarihte pek çok toplum ve kültürde muskaya rastlamak mümkündür. Günümüz Türkiye’sinde de yaygın uygulamalardan biri olduğu söylenebilir.

4-7- Diğer Korunma Tedbirleri

Yörede nazardan korunmak için uygulanan başka tedbirler de vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

65. Kürşat Demirci, “Muska”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, İstanbul, 2006, s. 265; Ayrıca bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 271.

66. İlyas Çelebi, “Muska”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, İstanbul, 2006, s. 267.

67. Demirci, *age.*, s. 265-266; Ayrıca bkz. Fikret Karaman, “Muska”, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 474.

68. Çelebi, “Muska”, s. 267.

69. Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 208-209; Araz, *age.*, s. 176.

- Yeni doğmuş çocukların baş ucuna Kur'an-ı Kerim konur. Bu tedbirle çocuğun kem gözlerden korunacağına inanılır (KK. 24; KK. 16).
- Güzel çocukların yüzlerine ve kulaklarının arkasına is (kazan karası) sürülür. Böylece çocuklar çirkin gösterilmeye çalışılarak güzellikleri gizlenir. Bu uygulamanın amacı, çocukları zararlı bakışların tesirinden korumaktır (KK. 4; KK. 15).
- Çocuğun fiziki gelişimi akranlarına göre daha iyi ise gerçek yaşı söylenmez veya büyük söylenir (KK. 11; KK. 16; KK. 22). Çocuğun yaşının gizlenmesi veya büyük söylenmesi kem gözlü insanların kıskançlığını önlemek amacı taşımaktadır.
- Ahır ve samanlıkların kapısına çakırdikeni asılır (KK. 2; KK. 5).
- Çocuğu olmayan kısır kadınların nazarı degeceğine inanıldığından, bu kadınların yanına çocuk getirilmez (KK. 22; KK. 24; KK. 16).
- Göze gelmesin diye küçük çocuklara eski ve kirli elbiseler giydirilir (KK. 7; KK. 6; KK. 13).
- Aşırı sevgi ve hayranlığın nazara yol açacağı inancından dolayı çocuklar sevilirken “seni çirkin”, “seni maskara” gibi sözler söylenerek sevilir. Bu sözler ile kem gözlerin etkisi uzaklaştırılmaya çalışılır (KK. 27; KK. 15; KK. 4).
- Parlak ve güzel çocuklara nazar değmemesi için iç çamaşırı ters giydirilir. Bu uygulama ile kötü bakışları sahibine yöneltmek amaçlanır (KK. 16; KK. 24).

5. Nazardan Kurtulmak için Yapılan Uygulamalar

5.1. Kur'an Okumak/Okutmak

Araştırma sahasında nazardan kurtulmak için en sık başvuru olan tedavi metotlarının başında Kur'an'dan birtakım ayetleri, sureleri okumak veya okutmak gelmektedir. Nazara uğradığına inanılan insanlar için genellikle Felak-Nas (Muâvezeteyn) Sureleri (KK. 8; KK. 28; KK. 19; KK. 26), üç İhlas, Ayete-l Kürsi (KK. 25; KK. 9; KK. 3), Fatıha Suresi, Yasin-i Şerif okunur ve üflenir (KK. 24; KK. 23; KK. 18; KK. 10; KK. 11). Yine halk arasında nazar duası olarak bilinen Kalem Suresinin 51. ayetinin nazar tedavisi için okunması da yaygın bir uygulamadır (KK. 1; KK. 14; KK. 9; KK. 18). Okuma işi daha çok hocalar veya ağzı dualı, nefesi kuvvetli olduğuna inanılan kişiler tarafından yapılır. Ayrıca kişi eğer biliyorsa kendisi de okuyabilir. Ancak yaygın uygulama ise kişinin kendisini okumasından ziyade başkaları tarafından okunmasıdır (KK. 10; KK. 21; KK. 12; KK. 4; KK. 6).

Nazara karşı Kur'an veya dualar okunurken hem okuyan hem de okunan kişi esner. Esnemenin sıklığına, kısa veya uzun süreli olmasına göre nazarın şiddeti belirlenmeye çalışılır (KK. 23; KK. 10; KK. 8).

Yörede nazardan kurtulmak için başvuru olan diğer bir uygulama ise su okutma-
dır. Buna “*okunmuş su*” denir. Kaynak kişilere göre; “Hoca tarafından bir
bardak suya nazar duası, Ayete-l Kürsi, Yasin-i Şerif, Felak, Nas, Fatiha sure-
leri okunur ve üflenir. Nazardan hastalandığına inanılan kişi, bu suyun bir kıs-
mını içer, kalanıyla da yüzünü yıkar.” (KK. 4; KK. 6; KK. 11; KK. 27). Okun-
muş su pratiğindeki temel hedef, temizleyici, arıtıcı ve iyileştirici özelliğe sa-
hip suyun, dinsel metinlerle de kutsanmasıyla birlikte, nazarın etkilerini daha
iyi gidereceği ve kötülükleri uzaklaştıracağı düşüncesidir.⁷⁰ Ayrıca halsizleşen
ve sütü aniden azalan hayvanlara da nazara uğradığı düşünülerek tuz okutturu-
lur. Okunan tuz, hayvanın yiyeceğine karıştırılır ve yemesi sağlanır (KK. 15;
KK. 10; KK. 25; KK. 20; KK. 19).

İslam dininde, nazara ve şeytan vesvesesine karşı en güçlü önlem okumadır.
Hadislerde Hz. Peygamber’in insanların nazarından ve şerrinden Allah’a sı-
ğındığı, göz değmesine karşı rukyeyi⁷¹ önerdiği, nazara uğrayan bir kız çocu-
ğunun okunmasını istediği, Muâvezeteyn sureleri nazil olunca nazar için sa-
dece onları okumaya başladığı nakledilmektedir.⁷² Sonuç olarak gerek Ana-
dolu’da gerekse Şebinkarahisar ve yöresinde nazardan kurtulmak için en sık
başvuru olan okuma/okutma tedavisi, Hz. Peygamber’in tavsiyelerinin bir so-
nucu olduğu anlaşılmaktadır.

5.2. Tütsülemek

Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi, araştırma sahasında da nazar-
dan kurtulmak için uygulanan diğer bir yöntem ise tütsüleme pratiğidir. Nazar-
dan hem koruyucu hem de kurtarıcı etkisi olduğuna inanılan üzerlik otu yanan
bir ateşe atılır. Bu uygulama yapılırken nazar isabet ettiğine inanılan kişinin
üzerlik otunun dumanından nefes yoluyla içine çekmesi sağlanmalıdır. Ateşe
atılan üzerlik tohumları çatlayıp ses çıkarınca nazarın ortadan kalkacağına ina-
nılır. Bu inancın bir sonucu olarak tütsüleme sırasında şu tekerleme de söylenir
(KK. 18; KK. 6; KK. 15; KK. 16; KK. 22; KK. 24);

*"Elem tere fiş
Kem gözlere şiş"*

70. Keskin, *agm.*, s. 212; Sibel Turhan Tuna, “*Muğla’da Nazar, Büyü, Fal Üzerine Su Kül-
türüyle İlgili İnanç ve Pratikler*”, Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı, Ed. Nurettin Demir-Fa-
ruk Yıldırım, Adana, 2014, s. 311-312.

71. Rukye: Hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla dua okuyup üf-
leme anlamına gelir. Bkz. İlyas Çelebi, “*Rukye*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul,
2008, s. 219-221; Baki Adam, “*Dua, Rukye, Havas İlmi, Tılsım ve Büyü*”, Halk İnançları El
Kitabı, Ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 289-291.

72. Ahmed b. Ahmed ez-Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih*, Çeviri-Tahric ve
Notlar: Abdullah Feyzi Kocaer, c. II, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul, 2004, s.
714-715; Rûdâni, *age.*, s. 193-195.

*Üzerlik otu çatlasın
Nazar eden patlasın"*

Tütsü, birçok toplumda hem hastalıkları tedavi etmede hem de dini ayin ve törenlerde başvurulan bir uygulamadır.⁷³ Özellikle Türk toplumlarında tütsü nün, büyü ve nazar gibi çeşitli musibetlerden korunmak ve kurtulmak amacıyla yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir.⁷⁴ Günümüzde çeşitli bitkilerin tütsüleme yoluyla hastalıkların tedavisinde uygulanması eski kültür ve geleneklerin bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.

5.3. Kurşun Dökmek

Nazar değdiğine inanılan kişiyi, nazarın olumsuz etkisinden kurtarmak ve iyileştirmek için yörede yapılan uygulamalardan biri de kurşun dökmektir. Gelecekte güzel herkes tarafından kurşun dökülmez. Bu işi yapacak şahıs, ocak insanı veya kendisine kurşun dökme izni verilmiş yani "el almış", tecrübeli, iyi niyetli ve saygın bir kişi olmalıdır (KK. 22; KK. 4; KK. 26; KK. 3).

Kurşun dökme işi, ülkemizin birçok yerinde yöresel farklılıklar olmakla birlikte genelde birbirine benzer şekilde uygulanmaktadır.⁷⁵ Kaynak kişilere göre, "Nazara uğradığı düşünülen kişi, bir tabureye oturtulur ve üzerine tülbent örtülür. Kurşun dökme işleminden önce İhlas, Felak, Nas ve Fatıha sureleri okunur. Sonra kepçe veya küçük bir tavada eritilen kurşun, birtakım dualar ve sözler eşliğinde hastanın başının üstünde tutulan içi su dolu kaba boşaltılır. Bu sırada orada bulunanlar tarafından; '*Kem göz çatlasın/Nazar eden patlasın*' şeklinde beddua edilir. Sonraki aşama, kurşunun suda oluşan şekillerine bakarak yorum yapmaktır. Eğer dökülen kurşunun şekli göze benziyorsa nazar değdiğine inanılır. Bu işlem birkaç kez tekrar edilir. Kurşun dökme esnasında dökülen kişi, sık sık esner ve gözleri yaşarırsa yine nazar değdiğine yorulur. Kurşun dökme işlemi tamamlanınca bu suyla hastanın yüzü yıkanır." (KK. 4; KK. 6; KK. 22; KK. 15; KK. 24; KK. 16). Halk hekimliği uygulamasında büyüsel işlemler içerisinde değerlendirilen kurşun dökme pratiği, sadece tedavi amaçlı değildir. Kurşun dökme işlemi sonunda oluşan şekillerin yorumlanması aynı zamanda teşhis amacı da taşımaktadır.⁷⁶

73. Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul, 2001; Araplarda' da tütsüleme inancının yaygın olduğu görülmektedir, bk. Ali Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 261-263.

74. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 111.

75. Ahmet Gökbek, "*Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Sivas 1996, s. 178-180; Çıblak, *agm.*, s. 117-119; Keskin, *agm.*, s. 210-212; Kuşat, *age.*, s. 58-59.

76. Bkz. Melike Kaplan, "*Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi*", Millî Folklor, Yıl 23, S. 91, 2011, s. 155.

Kurşun dökme geleneğinin, Türk kültür tarihinde çok eski bir uygulama olduğu bilinmektedir. Muhtelif Türk zümrelerinde kurşun dökme ‘kut kuyma’ (kut dökme),⁷⁷ Başkurtlarda ise ‘kut kuyuv’ şeklinde adlandırılmıştır. Başkurtların inancına göre, insanın korkması ya da başka bir sebeple hastalanması hâlinde, o kişinin bu durumdan kurtulması için kut kuymak yani can dökmek gerekir.⁷⁸ Günümüzde gerek araştırma yaptığımız Şebinkarahisar’da gerekse Anadolu’nun birçok yerinde görülen kurşun dökme âdeti, eski Türk dini inancının bir kalıntısı olduğu söylenebilir. Sihirle ilişkilendirilen bu âdetin içine, zamanla İslami unsurlarda dahil edilmiş ve zenginleştirilmiştir.⁷⁹

5.4. Diğer Kurtulma Tedbirleri

Yörede nazardan kurtulmak için uygulanan başka tedbirler de vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Nazarı degen kişinin elbisesinden bir parça alınıp ateşte yakılır. Bunun dumanı hastaya koklatılır (KK. 23; KK. 14; KK. 7).
- Nazara gelen çocuk okunmuş suyla banyo yaptırılır (KK. 4; KK. 6; KK. 16).
- Nazardan kurtulmak için türbelere gidilir ve dua edilir (KK. 8; KK. 2; KK. 27; KK. 12; KK. 5).
- Nazara uğrayanların iyileştirilmesinde uygulanan bir diğer yöntem tuz okutmak ve okunan bu tuzu ateşe atmaktır. Tuz ateşe atılırken, ‘nazara bozara, nazar edenin iki gözü bozara’ denilir. Ateşe atılan tuzun çıkardığı sesler, nazarın ve kötülüklerin gittiğine işaret olarak yorumlanır (KK. 4; KK. 20; KK. 24; KK. 28; KK. 15; KK. 22; KK. 6).
- Bol süt verdiği hâlde aniden sütü azalan veya kesilen hayvanların nazara geldiği düşünüldüğünden, sabahleyin erkenden hiçkimseye görünmeden yedi çöplükten yedi çöp toplanır ve bu çöpler ateşte yakılır. Böylece nazarın etkilerinin yok olacağına inanılır (KK. 24; KK. 22; KK. 15; KK. 16).

Nazarı degen kişinin elbisesinden habersiz olarak bir parça alınıp yakılması inancı; büyüsel işlemlerden olan temas ilkesiyle açıklanabilir. Bu ilkeye göre birbiriyle temas eden şeyler, daima birbiriyle temas hâlinde kalacaktır.⁸⁰ Bu

77. Kut kuyma: Kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani ‘talih, saadet unsurunu’ geri döndürmek için yapılan sihrî ayindir. Bkz. Abdülkadir İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, Makaleler ve İncelemeler, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 477.

78. İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 163.

79. Aydın, *agm.*, s. 32; Mehmet Aydın vd., *Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2006, s. 132.

80. Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, s. 55-56; Kaplan, *agm.*, s. 152.

bağlamda yöre halkı da nazara uğramış olan kişinin iyileşmesi için nazar edenin temas hâlinde olduğu herhangi bir eşyasından yararlanmakta ve onu yakarak nazarı gidermeye çalışmaktadır. Ayrıca bu uygulamada geleneksel Türk inanışlarında önemli yeri olan ateşin temizleme, arındırma ve kötü ruhları kovma özelliğinden de yararlanıldığı söylenebilir.⁸¹

Nazara gelmiş çocukların okunmuş suyla banyo yaptırılması, halk arasında suyun temizleyici, arındırıcı, iyileştirici ve kötülükleri uzaklaştırıcı özelliğinin bulunduğu inanılmasıyla ilgilidir. Benzer uygulamalara Anadolu'nun farklı bölgelerinde de rastlamak mümkündür.⁸² Bu inancın kökenleri, İslam öncesi Türk inanç tarihinde görülen su kültürüyle yakından alakalı olduğu söylenebilir.⁸³ Sonuç olarak nazardan kurtulmak için ateşe okunmuş tuz atmak, tütsülemek, okunmuş suda banyo yaptırmak, kurşun dökmek gibi işlemler, halk hekimliğinde büyüsel işlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu pratiklerin yapılması sırasında dini sembol ve ifadelerin yardımcı öge olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

6. Sonuç

İnsanların davranışlarını yönlendirmede etkili olan inançların çoğu kuşaktan kuşağa geçmekte ve insanlar üzerinde de çeşitli roller oynamaktadır. Bu inançlardan biri de “göz değmesi”, “nazar değmesi”, “göze gelme”, “nazara gelme”, “nazara uğrama” gibi adlarla da ifade edilen nazar inancıdır. Bugün toplumumuzda yaygın olarak görülen nazar inancının kökeni, Neolitik çağlara kadar gitmektedir. Eski dönemlerden beri gerek batı kültüründe gerekse doğu kültüründe büyüün ve nazarın kötü etkilerine inanıldığı ve bunlara karşı tedbirler almak için çeşitli uygulamalara başvurulduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır.

Nazar inancı, Şebinkarahisar ve köylerinde de yaygın bir şekilde görülür.

81. Kadim Türk inançlarına göre ateş; Tanrı'nın izni, bilgisi ve kudretiyle yaratılmış, insana öğretilmiş kişilik ve ruh sahibi canlı bir varlıktır. Ateşin ve ateşin yandığı mekân olan ocağın taşıdığı bu ruha “ateş ve ocak iyisi” adı verilmiş ve bu iyenin olağanüstü özelliklere sahip olduğu düşünülmüştür. Tuva Türklerine göre ateş ve ocak iyisi insanları kötülüklerden uzaklaştırmaktadır. Özellikle çocukları ve hayvanları musibetlerden ve hastalıklardan koruduğuna inanılmaktadır (Bkz. Satı Kumartaşlıoğlu, “*Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri*”, Karadeniz Araştırmaları, S. 43, Güz 2014, s. 175-190). Aynı zamanda Orta Asya halkları arasında ateşin her şeyi temizlediğine ve bir çeşit şifa kaynağı olduğuna inanılmaktadır (bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 522).

82. Tuna, *agm.*, s. 311-312; Keskin, *agm.*, s. 212.

83. İskender Oymak, “*Anadolu'da Su Kültürünün İzleri*”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 1, 2010, s. 35-55; Münir Yıldırım, “*Tabiat Kültürleri*”, Halk İnançları El Kitabı, Ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 241-243.

Hatta yöre insanı yaşadığı her olumsuzluğu çoğu zaman nazar ile ilişkilendirir. Nazarın ya gözle ya da sözle gerçekleştiğine inanılır. Gözle nazar, kişinin karşısındaki varlığa haset ve kıskançlık gibi olumsuz duygular içeren kötü ve art niyetli bakışı sonucu gerçekleşir. Sözle nazarda kişinin beğenisini ya da imrenmesini dille ifade etmesi gerekir.

Şebinkarahisar ve köylerinde nazardan korunmak için; nazarlık ve nazar boncuğu kullanmak, nazarı değenden uzak durmak, meskenlerin kapısına ve giriş kısımlarına maşallah levhaları, üzerlik otu, sarımsak gibi nesnelere asmak, dua okumak, çocukların baş ucuna Kur'an-ı Kerim koymak, yüzlerine is (kazan karası) sürmek ve eski elbiseler giydirmek gibi uygulamalara başvurulmaktadır. Nazarın olumsuz etkisinden kurtulmak için ise; kurşun dökmek, ateşe tuz atmak, tütsülemek, türbelere gitmek, hocalara Kur'an ve dua okutmak gibi uygulamalara yer verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak araştırma sahasında nazarın olumsuz etkilerinden korunmak ve kurtulmak için yapılan dinsel ve büyüsel pratiklerin, Anadolu'nun birçok yerindeki inanış ve uygulamalarla büyük oranda benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Uygulanan inanç ve âdetlerden bir kısmının (kurşun dökmek, nazar boncuğu takmak, at nalı ve hayvan kafası asmak gibi) İslam öncesi geleneksel Türk dini inanç sisteminin etkilerinin sonucu olduğu, diğer bir kısmının ise (Kur'an okumak, maşallah demek, dua etmek gibi) İslami motifler taşıdığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, Sana Mahmud ; “*A Study of The Evil Eye Phenomenon And How It Is Translated Into Modern Fashion, Textiles And Accessories*”, Indian Journal of Science Research (IJSR), 13 (1), 2017.
- Acıpayamlı, Orhan; “*Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XX, S. 1-2, 1962.
- Adam, Baki; “*Dua, Rukye, Havas İlmi, Tılsım ve Büyü*”, Halk İnançları El Kitabı, Ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.
- Araz, Rıfat; *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.
- Aydın, Mehmet; “*Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Konya 1985.
- Aydın, Mehmet vd.; *Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2006.
- Boratav, Pertev Naili; *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2013.
- Canan, İbrahim; *Kütüb-i Sitte*, C. XI, Akçağ Yayınları, İstanbul 1989.
- Cılacı, Osman; *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul 2001.
- Çağınlar, Zekiye; “*Adana Halk İnançları İçinde Nazara Bağlı Hastalık, Ölüm Anlatıları ve Bunlardan Korunmak İçin Uygulanan Yöntemler*”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/zekiye_cagimlar_adana_nazar.pdf, s. 1. (Erişim tarihi: 05.04.2020).
- Çelebi, İlyas; “*Rukye*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

- Çelebi, İlyas; “*Muska*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Çelebi, İlyas; “*Nazar*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Çelik, Ali; *İslam’ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995
- Çelik, İsmail; “*Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler*”, Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı, İstanbul 1974.
- Çıblak, Nilgün; “*Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*”, TÜBAR, XV, 2004.
- Çobanoğlu, Özkul; *Türk Halk Kültüründe Memorolar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Demirci, Kürşat; “*Muska*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Eker, Ahmet; *Kayseri ve Çevresinde Nazar İnanç ve Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2000.
- Gökbek, Ahmet; “*Anadolu’da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Sivas 1996.
- Gökbek, Ahmet; *Sivas İnanç Kültürü -Makaleler-*, Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.
- Gündüz, Şinasi; *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Gür, Durmuş- Soykan, A Nazlı; “*Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazarlıklar: Safranbolu Örneği*”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 3, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla; “*Nazar*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul 2006.
- Hançerlioğlu, Orhan; *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- Irmak, Yılmaz; “*Bingöl’de Nazar İnanç ve Uygulamaları*”, Bingöl Araştırmaları Dergisi, C. III, S. 2, 2017.
- İşık, Ramazan; “*Türklerde Ağaçla İlgili İnanış ve Bunlara Bağlı Kültler*”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 2, 2004.
- İkinci, Ali- Şimşek, Mikdat- Gürsoy, Ersin; “*Çitlembik Bitkisinin Kimyasal Bileşimi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri*”, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8 (3), 2018.
- İnan, Abdülkadir; *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
- İnan, Abdülkadir; “*Nazarlıklar*”, Türk Folklor Araştırmaları, C. 8, S. 169, Ağustos 1963.
- İnan, Abdülkadir; “*Divanü Lügat-it Türk’te Şamanizm’e Ait Kelimeler*”, Makaleler ve İncelemeler, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- İnan, Abdülkadir; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- İnan, Abdülkadir; “*Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*”, Makaleler ve İncelemeler, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Kaplan, Melike; “*Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi*”, Millî Folklor, Yıl 23, S. 91, 2011.
- Karaman, Fikret; “*Muska*”, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Keskin, Yahya Mustafa; “*Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elâzığ Örneği*”, Dini Araştırmalar, c. 11, S. 32, 2008.
- Kılıç, Sami – Altuncu, Abdullah- Gaspak, Ayhan; “*Nazarla İlgili Rahatsızlıklara Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Hançer Ocağı (Çavlu Köyü-Ümmü Pınar Örneği)*”, Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, Ed. Ahmet Hikmet Eroğlu, Berikan Yayınları, Ankara 2016.
- Kırca, Celal; “*Din ve Bilim Açısından Nazar*”, Diyanet Dergisi, c. XXII, S. 1, 1986.
- Komisyon; *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

- Kumartaşlıoğlu, Satı; “*Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri*”, Karadeniz Araştırmaları, S. 43, Güz 2014.
- Kuşat, Ali; *Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Bakış*, Laçın Yayınları, 2003.
- Kuzey, Muharrem; *Kur'an ve Sünnet'te Nazar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Küçük, Salim; “*Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı*”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 54, 2010.
- Manzakoğlu, Bilgen Tuncer - Berkan, Saliha Türkmenoğlu; “*Evil Eye Belief In Turkish Culture: Myth Of Evil Eye Bead*” The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC-, Volume 6, Issue 2, April 2016.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur; *Te'vilatü'l-Kur'an*, çev. S. Kemal Sandıkcı, C. 7, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- Oymak, İskender; “*Anadolu'da Su Kültünün İzleri*”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 1, 2010.
- Öcalan, Fatma Zeynep; *Günümüzde Nazarlık: Formları, Kullanım Alanları ve İşlevleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Ögel, Bahaeddin; *Türk Mitolojisi*, c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Örnek, Sedat Veyis; *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973.
- Örnek, Sedat Veyis; *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2017.
- Rûdânî, Muhammed b. Süleyman; *Büyük Hadis Külliyyatı-Cem'ul Fevâid-*, (ter. Naim Erdoğan), C. 4, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Tanyu, Hikmet; “*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*”, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Ankara 1976.
- Tanyu, Hikmet; “*Büyü*”, DİA, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Tuna, Sibel Turhan; “*Muğla'da Nazar, Büyü, Fal Üzerine Su Kültürüyle İlgili İnanç ve Pratikler*”, Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı, Ed. Nurettin Demir-Faruk Yıldırım, Adana 2014.
- TDK; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Uçkun, Rabia; “*Afyonkarahisar'da Nazarla İlgili İnançlar*”, VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2007.
- Uygun, Azize; “*Yazılı Büyü Olarak Muska: Kenzü'l-Havâs Örneği*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 29, 2012.
- Üçer, Müjgan; “*Sivas Yöresinde Nazarlıklar ve Nazarla İlgili İnançlar*”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek-İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ankara 1997.
- Ünal, Serap- Çallı, Ayşe; “*Göller Yöresi Amulet Kültürü*”, Sanat Dergisi, S. 29, Ocak 2016.
- Yaşaroğlu, Kâmil; “*Maşallah*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Yazır, M. Hamdi; *Hak Dini Kuran Dili*, C. VIII, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Münir; “*Tabiat Kültleri*”, Halk İnançları El Kitabı, Ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, “*Nazar*”, C. VII, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985.
- Zebidi, Ahmed b. Ahmed; *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih*, Çeviri-Tahric ve Notlar, Abdullah Feyzi Kocaer, C. II, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul 2004.

Kaynak Kişiler

- KK. 1- Âdem Demir, Ahırıcık köyü, 1971 doğumlu, ilkokul mezunu.
- KK. 2- Ahmet Karaaslan, Şahinler köyü, 1955 doğumlu, ilkokul mezunu.
- KK. 3- Doğan Bardakçı, Tekkaya köyü, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu.

- KK. 4- Fatma Bayar, Hocaoğlu köyü, 1943 doğumlu, okur- yazar değil.
KK. 5- Galip Eroğlu, ilçe merkezi, 1955 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 6- Gülsen Çifçi, Bayram köyü, 1938 doğumlu, okur-yazar.
KK. 7- Hasan Gedik, Buzkeçi köyü, 1957 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 8- Hüseyin Bal, Hasanşeyh köyü, 1944 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 9- İbrahim Topçu, Sarıyer Kköyü, 1970 doğumlu, lise mezunu.
KK. 10- İslam Çelik, Dereköy- Subak Mahallesi, 1943 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 11- Muhsin Karaman, ilçe merkezi, 1982 doğumlu, lisans mezunu.
KK. 12- Mustafa Bayçifçi, Suboyu köyü, 1954 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 13- Mustafa Boyacı, Şahinler köyü. 1966 doğumlu, yüksek okul mezunu.
KK. 14- Mustafa Gedik, Taççılı köyü, 1936 doğumlu, okur-yazar.
KK. 15- Müzeyyen Yavuz, Aslanşah köyü, 1954 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 16- Nebile Emir, Yeşilyurt Köyü, 1962 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 17- Nurettin Yavuz, Aslanşah köyü, 1949 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 18- Recep Beyazıt, ilçe merkezi, 1971 doğumlu, lisans mezunu.
KK. 19- Sadık Akkuş, Kınık köyü, 1945 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 20- Salim Kılıç, Çağlayan köyü, 1943 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 21- Salim Nal, Şebinkarahisar- Avutmuş Mahallesi, 1933 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 22- Şerife Yücel, Aslanşah Köyü-Bağdere Mahallesi, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 23- Şükrü Bayar, Hocaoğlu köyü, 1936 doğumlu, okur-yazar.
KK. 24- Tutya Bayar, Hocaoğlu köyü, 1982 doğumlu, lise mezunu.
KK. 25- Vahdet Gedik, Yedi Kardeş köyü, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 26- Yahya Coşkun, Dereköy- Karaoğul Mahallesi, 1979 doğumlu, ilkokul mezunu.
KK. 27- Yüksel Emir, Yeşilyurt köyü, 1962 doğumlu, lise mezunu.
KK. 28- Zülfikar Boyacı, Güvercinlik köyü, 1960 doğumlu, lise mezunu.